

Obitelj u obiteljskom zakonodavstvu

Mira Alinčić
Pravni fakultet
Sveučilište u Zagrebu

Izvorni znanstveni članak
UDK 347.61
Priljeno: rujan 1994.

Prema prijedlogu UN, u obilježavanju 1994. kao Međunarodne godine obitelji pozornost svjetske zajednice posebno zaslužuje tema: Obitelj - njezina unutarnja snaga i odgovornost u svijetu koji se mijenja. Slijedeći tu preporuku, članak je namijenjen propitivanju dosega hrvatskog obiteljskog zakonodavstva u regulaciji obiteljskih odnosa i zajednica u poredbi s drugim europskim pravnim sustavima.

Prikaz društvenih i pravnih promjena tijekom druge polovice 20. stoljeća sadrži analizu sve izrazitije pojave različitih odstupanja od tradicionalnog modela obitelji pod kojim se razumijeva zajednica (dvoje) roditelja i njihovih bioloških potomaka.

1. UVOD

Izvori obiteljskog prava u pravilu ne sadrže definiciju obitelji, pa tako ni u hrvatskom Zakonu o braku i porodičnim odnosima (pročišćeni tekst, NN, 51/1989) nema zakonskog određenja za pojam obitelji.

U sustavima pravno uređenih država obiteljskopravne norme uređuju pojedine obiteljske odnose tako da određuju pretpostavke za njihovo zasnivanje te pravne učinke nastalog odnosa (braka, roditeljstva, srodstva po krvi i tazbini, posvojenja, skrbništva i, u novije vrijeme, izvanbračne zajednice žene i muškarca).

Neovisno o tome u kojem se pravnom izvoru nalaze obiteljskopravne odredbe (u građanskom zakoniku ili u odvojenom obiteljskom zakonodavstvu) te postoji li u njima ili ne postoji pravna definicija obitelji,¹ u pravnom poretku pod obitelji se ne razumijeva poseban pravni subjekt. Obitelj čine pojedinci (tj. fizičke osobe u međusobnoj obiteljsko-pravnoj vezi), a njihova zajednica ne stvara

novu, drugu vrstu pravnog subjekta (tj. nije pravna osoba).²

Po Ustavu RH (1990) obitelj je pod osobitom zaštitom Republike; brak i pravni odnosi u braku, izvanbračnoj zajednici i obitelji uređuju se zakonom (čl. 61). Ustavna norma o zaštiti obitelji načelne je naravi i zahtijeva od relevantnih društvenih čimbenika poseban obzir prema raznovrsnim potrebama članova obiteljske zajednice u svim područjima života. Ovdje se pod obitelji može razumjeti općepoznata pojava iz društvene zbilje, dok je stvar zakonodavstva hoće li taj pojam pobliže odrediti³ te koji će obiteljski odnosi biti pravno uređeni i na kojem će se sustavu vrijednosti to uređenje temeljiti.

Odredba o obitelji u Općoj deklaraciji o pravima čovjeka (UN, 1948), prema kojoj je obitelj prirodna i temeljna jedinica društva i ima pravo na zaštitu društva i države (čl. 16)⁴, također je za potrebe pravnog uređenja obiteljskih odnosa u zakonodavstvu pojedine zemlje načelne vrijednosti.

¹ Rijetki primjeri zakonskog određenja pojma obitelji nalaze se u austrijskom i slovenskom pravu. U prvom slučaju po odredbi austrijskog Općeg građanskog zakonika obitelj čine preci i njihovi potomci (§ 40. ABGB), a u literaturi se napominje kako je danas uobičajeno vezu među tim osobama nazivati (samo) srodstvom - usp. F. Gschnitzer, *Österreichisches Familienrecht* (2. neubearb. Auflage von C. Fainstenberger), Wien, 1979, str. 1. Autor dodaje da se danas pod obitelji razumijeva bračni par s djecom.

U slovenskom pravu (Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih) obitelj je definirana kao životna zajednica roditelja i djece, koja radi interesa djece uživa posebnu društvenu zaštitu (čl. 2).

² Pravna osoba je društvena organizacija (ili tvorba) kojoj pravni poredak priznaje pravnu osobnost (tj. daje posebne ovlasti i obveze) - usp. N. Visković, *Osnove prava*, Zagreb, 1986, str. 84. i Vedriš - Klarić, *Osnove imovinskog prava*, Zagreb, 1992, str. 32.

³ U njemačkoj pravnoj teoriji postoji gledište da se u obiteljskom pravu uzima u obzir izvanpravni pojam obitelji jer tvorba pravnog pojma zadaje teškoće - usp. D. Schwab, *Familienrecht*, (3. Auflage), München, 1984, str. 1.

⁴ Isti tekst ponovljen je (1966) u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (čl. 23).

Nesklonost zakonodavaca da obiteljsko-pravnom normom trajnije odrede pravni pojam obitelji uvjetuje spoznaja da obiteljski odnosi nisu statični. U njima se, kao i u drugim društvenim odnosima, neprestano odvijaju procesi koji (prije ili kasnije) postojećim zakonskim rješenjima umanjuju ili čak oduzimaju početnu vrijednost i praktično značenje.

S obzirom na to da u obiteljskim zakonodavstvima uglavnom nema definicije obitelji,⁵ pravna teorija nastoji odrediti pojam obitelji uz pomoć analize sadržaja pravnog uređenja obiteljskih odnosa u pojedinom pravnom porretku. Takvim postupkom s pravnog gledišta mogu se u obitelj uključiti osobe koje su međusobno povezane srodstvom, brakom ili kojom drugom pravno relevantnom odrednicom, između kojih - zbog te povezanosti - postoje (specifična) zakonom utvrđena prava i dužnosti.⁶

U obiteljskim odnosima i u razvoju obiteljskog zakonodavstva dogodile su se značajne promjene u drugoj polovici ovog stoljeća u gotovo svim europskim državama, bez obzira na razlike u njihovim društveno-političkim uređenjima. Svugdje se na dosta sličnim osnovama promijenio ne samo krug osoba koje se pravno smatraju članovima obitelji već i regulacija učinaka (prava i dužnosti) u obiteljsko-pravnim odnosima.

2 PRAVNO UREĐENJE OBITELJSKIH ODNOSA

U obiteljskim zakonodavstvima najdulju tradiciju ima pravno uređenje braka i odnosa roditelja i djece. Regulacija tih odnosa⁷ sastoji se od vrlo razrađenih pravnih pravila iz kojih su određena načela i zakonska rješenja postala okosnicom pravnog uređenja i drugih, naknadno nastalih i pravno priznatih obiteljskih odnosa.

2.1. Brak i izvanbračna zajednica

Za brak je karakteristično da je s jedne strane pravno uređena životna zajednica žene i muškarca, a da je s druge strane važan društveni odnos jer se u njemu rađaju i podižu djeca. No brak više nije toliko prevladavajući obrazac obiteljskog života kao što je bio u većini europskih država unatrag dva do tri desetljeća. Nakon 1960. statističke publikacije iskazuju sniženje stope nupcijaliteta (broj sklopljenih brakova na 1.000 stanovnika), i to izraženije u zapadnoeuropskim nego istočnoeuropskim državama.⁸ U Hrvatskoj je pad broja sklopljenih brakova nešto usporeniji u razdoblju 1960-1980, ali su kasniji pokazatelji sve sličniji stanju u visokorazvijenim zemljama Zapada. Stopa nupcijaliteta bila je 1980. u

⁵ U vezi s definicijom kakva postoji u slovenskom pravu (v. bilj. 1), pravni pisci smatraju da zakonski pojam obitelji treba tumačiti šire te pod obitelji razumijevati životne zajednice u kojima su odrasle osobe odgovorne za podizanje djece (npr. u odnosu hranitelj, skrbnik i maloljetnik hranjenik, šticećenik). Po tom kriteriju pojam obitelji se ne odnosi na životne zajednice koje uspostavljaju baka ili djed s unucima te maćeha ili očuh s pastorcima, jer u tim odnosima po zakonu te osobe nemaju ovlasti koje proizlaze iz insituta roditeljskog prava - usp. K. Zupančič, *Oris družinskega prava*, Ljubljana, 1993, str. 32-33.

⁶ Obitelj je skupina ljudi povezana bliskim srodstvom. Za pravne svrhe obitelj je obično ograničena na odnos po krvi, braku ili posvojenju, premda ponekad (npr. iz razloga socijalne sigurnosti) zakon izričito uključuje druge ljude, primjerice nevjenčane parove koji žive kao muž i žena u trajnom i stabilnom odnosu - usp. *The Concise Dictionary of Law*, Oxford, 1986, str. 146.

⁷ Pravo uređuje one društvene odnose koji su naročito važni za opstanak društva i u kojima nastaju snažni sukobi interesa među ljudima.

⁸ Tako je, primjerice, 1960. odnosno 1986. na 1.000 stanovnika sklopljeno brakova:

	1960.	1986.
Austrija	8.3	6.0
Italija	7.8	5.2
SR Njemačka	6.6	6.1
Švedska	6.7	4.6
Švicarska	7.8	6.2
Vel. Britanija	7.5	6.9
te		
Bugarska	7.8	7.7
Madarska	8.9	6.8
Rumunjska	9.4	7.1
SSSR	12.1	9.8

Usp. *Statistički godišnjak Jugoslavije 1990*, Beograd 1990, str. 737.

Hrvatskoj 7.3, a 1990. g. snižena je na 5.9 sklopljenih brakova na 1.000 stanovnika.⁹

Smanjenje stope sklopljenih brakova prati istodobni porast broja izvanbračno rođene djece. U Hrvatskoj se taj proces također odvijao nešto usporenije nego drugdje, pa je od ukupnog broja živorođene djece 1980. izvan braka rođeno 5.0%, a 1990.g. (uoči rata protiv RH) 6.9% djece.¹⁰

Na osnovi takvih podataka o sklopljenim brakovima i o postotku djece rođene izvan braka procjenjuje se da je zacijelo u porastu broj izvanbračnih zajednica žene i muškarca. O rasprostranjenosti tih zajednica nema statističkih pokazatelja (ni nacionalnih ni međunarodnih), a još uvijek su rijetke države u kojima su izvanbračne zajednice pravno uređene. Sudska praksa u nekoliko europskih zemalja (Francuska, Engleska, Njemačka) pokazuje da nije zanemarljiv broj imovinskih zahtjeva i sporova u kojima se traži zaštita interesa žene i muškarca nakon prestanka zajedničkog života ili smrti jednog od njih (u području nasljednog, stambenog, odštetnog prava i sl.). Dosta su česti primjeri ugovornog reguliranja imovinskih učinaka izvanbračne zajednice u SAD.

Izvanbračna zajednica žene i muškarca pravno je uređena u hrvatskom obiteljskom zakonodavstvu od 1978, premda u vrijeme donošenja Zakona o braku i porodičnim odnosima (ZBPO) tadašnji Ustav nije zahtijevao takvu regulaciju. Ustav RH (1990) određuje da se pravni odnosi u izvanbračnoj zajednici uređuju zakonom (čl. 61), pa je to ustavno-pravni temelj za regulaciju učinaka izvanbračne zajednice ne samo u obiteljskom pravu već i u drugim pravnim područjima. U vrijeme kad izvanbračna zajednica žene i muškarca postaje u hrvatskom obiteljskom zakonodavstvu novi obiteljskopравни odnos, pravno uređenje učinaka braka (osobnih i imovinskih prava i dužnosti supruga) moglo je biti predložkom za više ili manje sličnu regulaciju odnosa u izvanbračnoj zajednici.

Vrijedi napomenuti da su sve do polovice 20. stoljeća pravni odnosi među odraslim članovima obitelji gotovo bez iznimke svugdje bili regulirani u skladu sa zahtjevima patrijarhalnog društvenog uređenja. U građanskim zakonima iz prethodnog stoljeća pravna podređenost žene i ozakonjene ovlasti muža izražene su u odredbama o osobopravnim učincima braka nego u imovinskopravnim posljedicama bračnog odnosa. Primjena bračnog imovinskog režima ionako je ovisila o ekonomskom položaju žene, pa je tek razvoj obrta i tržišta radne snage omogućio ženi neovisniji položaj u obitelji i društvu.

Bitne promjene u uređenje bračnih odnosa uslijedile su usvajanjem načela ravnopravnosti spolova, što se (isprva) više formalno nego stvarno dogodilo u pravnim sustavima država iz tzv. socijalističkog pravnog kruga, a potom u zapadnoeuropskim zemljama višekratnim noveliranjem građanskih zakona. Suvremeni propisi o učincima braka slični su po promjenama u temeljnim vrijednostima jer ženi i muškarcu jamče slobodu izbora prezimena, rada, zvanja i zanimanja te očuvanje ekonomske neovisnosti nakon sklapanja braka. Mogućnost samostalnog odlučivanja o takvim pitanjima donekle umanjuje značenje izbora oblika obiteljskog života. Sklapanjem braka ne moraju nastupiti promjene po kojima se bračni status nekad vidljivo razlikovao od obilježja života u izvanbračnoj zajednici ili samačkog načina življenja.

Za pravno uređenje izvanbračne zajednice po hrvatskom obiteljskom zakonodavstvu karakteristično je da se temelji na postavci da učinke neformalnih životnih zajednica¹¹ ne treba izjednačiti s pravnim posljedicama braka. Propisana su dva pravna učinka, i to: pravo izvanbračnih partnera na međusobno uzdržavanje i zaštitu imovinskih interesa u vezi sa stjecanjem i diobom zajedničke imovine (stvorene radom za trajanja izvanbračne zajednice). Oba učinka priznaju se tek nakon

⁹ U Hrvatskoj je 1960. sklopljeno 8.9, a 1986. g. 6.5 brakova - usp. *Statistički ljetopis 1992*, Zagreb, 1993, str. 87 (i tablicu u bilj. 8).

¹⁰ Podatke o djeci rođenoj u braku i izvan braka hrvatske statističke publikacije izražavaju u apsolutnim brojevima; od ukupno 68.220 živorođene djece 1980. u braku je rođeno 64.748, izvan braka 3.472 (izvor: *Statistički godišnjak RH 1990*, str. 110), a 1990. od ukupno 55.409 djece u braku rođenih bilo je 51.534, izvan braka 3.874 (izvor: bilj. 9, str. 88). Spomenute publikacije ne sadrže međunarodni pregled podataka, pa za poredbu preostaje navod iz literature da je, primjerice, u Švedskoj 1979. izvan braka rođeno 37.5% djece - usp. A. Saldeen, *Jurimetrics and the Ascertainment of Paternity*, *Acta Universitatis Stockholmiensis*, Uppsala, 1981, str. 171.

¹¹ Na zasnivanje i prestanak izvanbračne zajednice pravni poredak ne utječe jer je samo brak uređen odredbama o pretpostavkama i postupku za sklapanje odnosno prestanak braka i o osobnim pravima i dužnostima supruga.

prestanka zajedničkog života izvanbračnih partnera i samo ako je zajednica (do raskida) trajala dulje vrijeme.

U poredbenom pravu primjeri zakonskog uređenja izvanbračne zajednice žene i muškarca postoje u Sloveniji i Švedskoj, ali su različiti. Određene sličnosti ima u hrvatskom i švedskom pristupu i načinu regulacije jer su izvanbračnim zajednicama priznati ograničeni imovinskopravni učinci.¹² Slovensko pravo drukčije uređuje učinke izvanbračnih zajednica, a povrh toga za priznavanje tih učinaka propisuje pretpostavke koje moraju ispuniti osobe koje takve zajednice zasnivaju.¹³

Pojava propisa koji s manje ili više ograničenja (u usporedbi s brakom) pravno uređuju izvanbračnu zajednicu žene i muškarca obrazlaže se potrebom zaštite onog partnera koji je u zajedništvu u nepovoljnijem socio-ekonomskom položaju od drugog. Ideja o potrebi zaštite slabijeg partnera utjecala je kasnije i na pojavu pravnog uređenja homoseksualnih, a ne samo heteroseksualnih životnih zajednica. U skandinavskom krugu zemalja pojavili su se posebni zakoni o homoseksualnim kohabitacijama (Švedska 1987, Danska 1989. i Norveška 1993),¹⁴ a regulacija takvih novih pravnih sadržaja svojevrсна je potvrda, zasad iznimna, društvenog prihvaćanja izbora vrste zajednice u kojoj pojedinac želi živjeti.

U Njemačkoj, gdje izvanbračne zajednice nisu pravno uređene (ni heteroseksualne, ni homoseksualne), sudovi su bili suočeni sa zahtjevima osoba istog spola da im se dozvoli sklapanje braka. Takve su zahtjeve sudovi nižeg stupnja odbili, a nakon ustavne tužbe Saveznom ustavnom sudu uslijedila je odluka

(od 4.10.1993) koja je potvrdila i odobrila stalije sudske prakse. Naime, Ustavni sud smatra da za ustavnu tužbu nije bilo razloga jer odlukama redovnih sudova nije bilo povrijeđeno pravo građana na sklapanje braka.¹⁵ Obrazloženje takve odluke temelji se na shvaćanju braka kao životne zajednice samo žene i muškarca.

Protiv izjednačavanja pravnih učinaka izvanbračne zajednice žene i muškarca s pravnim posljedicama braka, a u prilog samo prijeko potrebne zaštite slabijeg partnera u zajednici, navodi se argument da izborom jednog ili drugog oblika obiteljskog života građani odabiru pravni režim kojem se svjesno podvrgavaju. Što se tiče pravnog uređenja životnih zajednica osoba istog spola, smatra se da ima razloga da se posebnim zakonima štite njihovi pojedini interesi (imovinski, nediskriminacija u stambenom pravu i sl.), ali da nisu prihvatljivi zahtjevi da im se prizna pravo na sklapanje braka. Zbog njihovog drukčijeg spolnog usmjerenja potrebno je propisati poseban pravni režim, jer pravnom osjećaju većine ljudi odgovara shvaćanje braka kao zajednice života žene i muškarca u kojoj se ostvaruju prirodni uvjeti za rađanje potomstva i njegovo podizanje u skladu s načelom zaštite dobrobiti i najboljeg interesa djeteta.¹⁶

2.2. Odnosi roditelja i djece

Pravna pravila kojima se uređuju odnosi roditelja i djece imaju dva značajna sadržaja. Dio sadržaja je u odredbama koje reguliraju obiteljski status djeteta (pitanje utvrđivanja i osporavanja podrijetla djeteta od oba roditelja). Drugi je normiran propisima o sustavu

¹² Švedski Zakon o izvanbračnim zajednicama (1987) propisuje režim kojim je uređeno pravo izvanbračnih partnera na stan (kuću) i na zajednička kućanska dobra, a ne priznaje im pravo na međusobno uzdržavanje. Trajanje zajednice nije pravno relevantno, ali se zahtijeva da se radi o zajedništvu (kohabitaciji ili zajedničkom stanovanju) u kojem, slično braku, žive neudana žena i neoženjeni muškarac.

¹³ Po zakonskoj odredbi dugotrajnija životna zajednica žene i muškarca, koji nisu sklopili brak, ima po obiteljskom zakonodavstvu jednake pravne posljedice kao da su sklopili brak, ako nije bilo razloga zbog kojih brak među njima ne bi bio valjan. Na drugim pravnim područjima takva zajednica ima pravne posljedice ako zakon tako odredi (čl. 12, slov. ZBPO).

¹⁴ Odredbe švedskog zakona štite interese osoba istog spola koje žive zajedno po pravilima koja vrijede za izvanbračnu zajednicu žene i muškarca. Zakonska rješenja u Danskoj (slični propisi usvojeni su u Norveškoj) omogućuju registraciju zajednice u kojoj žive osobe istog spola, a povrh toga upućuju na ograničenu primjenu bračnog prava. Homoseksualni parovi mogu prilikom raskida zajedništva provesti brakorazvodni postupak kao da su bračni drugovi, a izrijeком se zabranjuje da posvoje tuđe dijete.

¹⁵ Određbu o pravu na sklapanje braka sadrži Opća deklaracija o pravima čovjeka ("Odrasli muškarci i žene, bez ikakvih ograničenja u pogledu rase, državljanstva ili vjere, imaju pravo sklopiti brak i osnovati obitelj", čl. 16) (Europska) konvencija za zaštitu prava čovjeka i temeljnih sloboda ("Muškarci i žene u dobi bračne zrelosti imaju pravo sklopiti brak i osnovati obitelj, u skladu s domaćim zakonima koji uređuju vršenje tog prava", čl. 12).

¹⁶ K. Zupančić, Zakonska zveza istospolnih oseb? (Razmišljanje u zvezi z nemško sodno prakso); *Pravnik*, Ljubljana, 48, 1993/11-12, str. 549.

prava i dužnosti između roditelja i djece. U oba sadržaja suvremena pravna rješenja temelje se na načelu zaštite dobrobiti i najboljeg interesa djeteta, naročito u obiteljskim zakonodavstvima koja dosljedno slijede zahtjeve iz Konvencije UN o pravima djeteta (1989).

Obiteljski status djeteta, a preko njega i pravni status uopće, stoljećima je ovisio o pravnoj kvalifikaciji djetetova podrijetla zbog razlika u pravnom značenju rođenja u braku odnosno izvan braka. Tek napuštanjem patrijarhalnog ustroja obitelji i društva otpočelo je ukidanje diskriminacije izvanbračno rođene djece.

Međunarodni pravni poredak (u dokumentima o pravima čovjeka, prihvaćenim u međunarodnoj zajednici nakon drugog svjetskog rata) zahtijeva da nacionalna zakonodavstva osiguraju ista prava svakom djetetu bez obzira na njegovo podrijetlo. Jednakost prava djece rođene u braku i izvan braka propisana je odredbama o obiteljskopравnim učincima odnosa roditelja i djece, a takvo je stanje i u drugim područjima prava. No, kad se radi o pravilima za utvrđivanje podrijetla djeteta, postoje dva različita pravna rješenja po kojima se određuje koga zakon smatra djetetovim ocem.¹⁷ Glede podrijetla djeteta od majke dugo se smatralo da nema potrebe za bilo kakvom regulacijom, jer se po prirodi stvari razumijeva da je majka žena koja je dijete rodila. Od nedavno, obiteljska zakonodavstva sve češće sadrže upravo takvu normu zato što je razvoj medicinske znanosti omogućio rađanje djeteta nakon oplodnje za koju je

korišten darovani genetski materijal (neoplođene ili oplođene jajne stanice ili nepoznate darovateljice).¹⁸

Hrvatsko obiteljsko zakonodavstvo (naročito nakon noveliranja ZBPO 1989) ima cjelovito regulirane postupke u kojima se odlučuje o djetetovu podrijetlu, a radi se o odnosu roditelj - dijete koji je nastao prirodnom prokreacijom.¹⁹

Postoji, nadalje, pravno uređenje odnosa roditelj - dijete koji nema biološku osnovu kao prirodno roditeljstvo i za koji je karakteristično da se zasniva pravnim putem (institut posvojenja). U tom slučaju pravnim aktom dolazi do posvojenja tuđeg djeteta i nastaje obiteljskopравni odnos koji posvojiteljima i posvojeniku u potpunosti zamjenjuje i nadomještava prirodni (biološki) odnos roditelja i djeteta. Suvremeno posvojenje pravno je koncipirano kao najkvalitetniji oblik zbrinjavanja djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi, iako je njegova prvobitna namjena i društvena svrha bila bitno drukčija.²⁰

Već dulje vrijeme u mnogim visokorazvijenim zemljama raste broj interesenata za posvojenje i premašuje broj djece koja bi se mogla posvojiti. Stoga je sve više posvojenja s međunarodnim elementom koja Konvencija o pravima djeteta naziva međudržavnim posvojenjima i svrstava ih u alternativne oblike zbrinjavanja djece. Po Konvenciji, u nacionalnim zakonodavstvima prednost treba dati posvojenju u zemlji djetetova podrijetla. Odredba takvog sadržaja postoji u hrvatskom ZBPO²¹ i vrijedi je dosljedno primjenjivati

¹⁷ Na djecu rođenu u braku odnosi se pravilo o presumiranom očinstvu (nastalo u rimskom pravu) po kojem se muž majke smatra ocem ako je dijete rođeno za vrijeme braka ili u (zakonom) određenom roku nakon prestanka braka. Ako je dijete rođeno izvan braka, njegova pripadnost ocu utvrđuje se u posebnom postupku. U hrvatskom zakonodavstvu, kao u većini drugih pravnih poredaka, regulirano je utvrđivanje očinstva priznanjem (muškarca koji tvrdi da je otac djeteta) odnosno sudskom presudom (nakon okončanja sudskog spora o očinstvu).

¹⁸ Hrvatski ZBPO ima odredbu po kojoj se majkom djeteta smatra žena koja ga je rodila (čl. 122, noveliran 1989) i to pravilo vrijedi u prvom redu za prirodnu prokreaciju kad nije prieporno genetsko podrijetlo djeteta. Propis ujedno priječi da se materinstvo određuje po podrijetlu jajne stanice, a da nije povezano s trudnoćom i rađanjem.

¹⁹ Najkraće rečeno, odredbama o utvrđivanju očinstva i materinstva štiti se interes djeteta da ima utvrđeno podrijetlo od oba roditelja, dok propisi o osporavanju očinstva i materinstva znače obzir prema interesu članova obitelji da postignu ispravak ako postoji nesklad i nepodudarnost pravnog i činjeničnog stanja u vezi s podrijetlom djeteta.

Za rješenje dvojbi o nečijem podrijetlu postupno su nastajali sve bolji propisi, a za njihovu primjenu vrlo su značajna saznanja iz biomedicinskih istraživanja i kvaliteta medicinskih vještačenja u sudskom sporu.

²⁰ Institut posvojenja razvio se iz potrebe jačanja poslabljenih plemenskih zajednica (ratom i epidemijama), a u rimskom pravu postao je pravno uređeni oblik nastavka porodičnih zajednica bez potomstva (posebice muških nasljednika). Kasniji građanski zakoni zadržali su istu svrhu posvojenja, a to potvrđuju propisane pretpostavke na strani posvojitelja i posvojenih (visoka dob za posvojitelje i punoljetnost posvojenika).

²¹ U hrvatskom obiteljskom zakonodavstvu regulirana su dva oblika posvojenja; jedno je posvojenje sa srodničkim učinkom, a drugo s roditeljskim učinkom. Po noveliranim odredbama ZBPO posvojitelji moraju biti mlađe životne dobi nego po ranijim propisima. Također u interesu posvojenika i učinci posvojenja regulirani su tako da dijete u pravilu raskida gotovo sve pravne veze s obitelji po podrijetlu i u svakom pogledu postaje punopravnim članom (šire) obitelji po posvojenju.

usprkos brojnim ponudama iz inozemstva da se ratna siročad i djeca bez roditeljske skrbi zbrinu izvan Hrvatske.

No pravila o podrijetlu djeteta stvorena za slučajeve prirodne prokreacije i pravila o zasnivanju usvojenja postala su nedovoljna otkad na obiteljskopravne odnose utječu sve raznovrsniji oblici medicinskih intervencija u humanu prokreaciju. Potrebu za dodatnim odredbama izazvali su naročito (već spomenuti) slučajevi u kojima se za oplodnju koristi darovani genetski materijal (sjeme, jajne stanice) jer tada dijete genetski ne potječe od osoba kojima je pružena medicinska pomoć.

Kad se, primjerice, zbog muške neplodnosti primijeni postupak osjemenjivanja (artificijelna inseminacija), obiteljskopravne posljedice medicinske pomoći mogu biti različite, ovisno o tome je li osjemenjivanje izvedeno sjemenom muža ili darovanim sjemenom drugog muškarca (homologna odnosno heterologna inseminacija). U slučaju heteronomne inseminacije iz propisa proizlazi da se muž smatra ocem djeteta iako je očito da on nije djetetov biološki roditelj. Pri tome je bitno da je za oplodnju darovanim sjemenom muž dao svoj izričiti pristanak te da je dijete rođeno u vrijeme kad vrijedi pravilo da se očinstvo muža majke presumira. Ako se medicinski postupak provede bez propisanog pristanka,²² muž stječe pravo da osporava očinstvo i štiti svoj interes da se pravno ne smatra ocem djetetu koje nije njegov biološki potomak. Pristanak muža ima posebno pravno značenje i radi dobrobiti djeteta, jer isključuje mogućnost osporavanja očinstva.²³

Medicinski postupci koji se primjenjuju zbog ženske neplodnosti ili smanjene plodno-

sti također mogu imati različite obiteljskopravne posljedice. Dvojbe o materinstvu nastaju, primjerice, kad se za izvantjelesnu oplodnju (fertilizacija in vitro) koriste darovane jajne stanice (neoplođene ili oplođene). Zakonodavstva koja reguliraju postupak izvantjelesne oplodnje (ili postupak kojim se u maternicu ili jajovod žene unose jajne stanice zajedno sa sjemenom radi oplodnje u tijelu) rješavaju dvojbu o djetetovu podrijetlu prije svega načelnom odredbom o materinstvu. To je odredba po kojoj je majka žena koja je dijete rodila, a povrh toga posebnim pravilima ograničava se izbor genetskog materijala za oplodnju.²⁴ Ograničenje se sastoji u zahtjevu da se za oplodnju koriste jajne stanice koje potječu od žene koja će dijete roditi, a isključuje se uporaba darovanih jajnih stanica. Takvim rješenjem pravno je onemogućeno tzv. razdvojeno materinstvo, jer se majka ne određuje po podrijetlu genetskog materijala (genetska majka) nego po rođenju (gestacijska majka).

Propisi o oplodnji uz medicinsku pomoć²⁵ koje ima sve veći broj europskih država pokazuju da je pravo, na poticaj medicine, posebnim rješenjima donekle proširilo osnove za uspostavu obiteljskopravnih odnosa. Omogućeno je neplodnim parovima (bračnim i izvanbračnim) da (bez posvojenja) postanu roditelji djeci koja nisu njihovi biološki potomci. Djeci se osigurava potpuna pravna zaštita u nebiološkoj obitelji, ali i pravo da saznaju tko su njihovi roditelji (uvidom u evidencije o kojima postoje strogi i vrlo detaljni propisi).

Glede regulacije prava i dužnosti (obiteljskopravnih učinaka) u odnosu roditelja i djece, u pravu se mora uzeti u obzir ovisnost dje-

²² Medicinski postupak osjemenjivanja reguliran je u Hrvatskoj u Zakonu o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece (1978). Pravo na taj oblik medicinske pomoći priznato je bračnim drugovima. Za heterolognu inseminaciju zahtjeva se pristanak muža, ali oblik u kojem se pristanak mora izjaviti nije pobliže određen.

Strana zakonodavstva (npr. švedsko, austrijsko) nalažu da sve osobe koje sudjeluju u postupku oplodnje uz medicinsku pomoć (žena, muž ili ženin izvanbračni partner te donor sjemena) daju izjavu o pristanku na sudski zapisnik ili pred javnim bilježnikom. Osim toga, regulirana je prekršajna odgovornost medicinskog osoblja ako nije pribavljeno propisani pristanak.

²³ Obiteljskopravne posljedice postupka osjemenjivanja normira ZBPO tako što pravo na osporavanje očinstva priznaje samo mužu majke i jedino ako je heterologna inseminacija provedena bez muževa pristanka.

²⁴ Postupak izvantjelesne oplodnje nije u Hrvatskoj reguliran medicinskopравnim odredbama premda se u praksi primjenjuje od 1983. Obiteljsko zakonodavstvo (novele, 1989) propisuje da je majka žena koja je dijete rodila, a osim toga izričito zabranjuje osporavanje materinstva u slučaju da dijete rodi žena koja je pristala na oplodnju darovanim jajnim stanicama.

²⁵ Medicinskopravne odredbe o oplodnji uz medicinsku pomoć u hrvatskom pravnom sustavu oskudne su i zastarjele. Primjer suvremenih rješenja u tom novom području pruža austrijsko zakonodavstvo (Fortpflanzungsmedizingesetz, 1992) koje regulira pravo izvanbračnih partnera na medicinsku pomoć, pravila na čuvanje genetskog materijala, ograničava broj uporaba sjemena pojedinog donora za najviše tri oplodnje, djetetu s navršeni 14 godina života priznaje pravo na uvid u medicinsku dokumentaciju o oplodnji i uređuje mnoga druga pitanja.

ce o odraslima i njihova potreba da ih roditelji podižu i osposobljavaju za samostalan život. Pravni izraz te potrebe bio je u rimskom pravu institut očinske vlasti (*patria potestas*) koji svjedoči o patrijarhalnim ovlastima muškarca prema svim članovima obitelji. Kasnije su građanski zakonic (19. stoljeće) pojam očinske vlasti zamijenili terminom roditeljska vlast, čime je donekle priznata uloga majke u podizanju djece, ali ovlasti roditelja nisu još bile podvrgnute znatnijim ograničenjima.

Sredinom 20. stoljeća u pravne sustave uveden je pojam roditeljskog prava u značenju prava i dužnosti oba roditelja da o djeci skrbe ravnopravno i sporazumno, vodeći računa o interesima djece. Sve te promjene, zajedno s razvojem raznih oblika društvene potpore obitelji i skrbi za nedovoljno zbrinutu djecu, postupno su utrlje put drukčijem promišljanju potreba djece kakvo dolazi do izražaja u Konvenciji UN o pravima djeteta (1989).²⁶

Obiteljskopravne odredbe o odnosima roditelja i djece u hrvatskom pravnom poretku (a i u drugim europskim državama) treba uskladiti s temeljnim zahtjevima Konvencije jer se na međunarodnoj razini uspostavlja drukčiji sustav vrijednosti. Riječ je navlastito o zakonskom oblikovanju i primjeni shvaćanja da prava djece nisu tek naličje dužnosti roditelja. Obveza je odraslih da djetetu omogućе svestran razvoj osobnosti i svih individualnih sposobnosti te da o interesima i dobrobiti djeteta ne prosuđuju isključivo po svojim kriterijima. Dijete treba poticati na izražavanje vlastitog mišljenja, a u skladu s postupnim djetetovim sazrijevanjem cijeniti njegove osjećaje, zaštititi ga od svih oblika ponižavanja i omogućiti mu dostojanstveno odrastanje i osamostaljivanje. Ukratko, dijete ima sva prava kao svako ljudsko biće, a zbog svoje nedoraslosti i ovisnosti ima posebne potrebe koje odrasli moraju naučiti prepoznavati i uvažavati.

2.3. Ostali obiteljskopравни odnosi

Srodstvo kao biološka i sociološka kategorija dugo je vremena imalo posebno mjesto u društvenoj, a potom i u pravnoj regulaciji obiteljskih odnosa. Određeni krug srodnika po krvi odnosno tazbini mogu se i nadalje smatrati članovima obitelji u tom smislu što za njih vrijedi dvije vrste obiteljskopравnih odredaba. Jednim dijelom su to propisi o pretpostavkama za sklapanje braka²⁷, a drugim dijelom u pitanju su normirani učinci srodnikog odnosa, poglavito obveza uzdržavanja. U razvoju obiteljskog prava do suvremenosti zamjetno je sužavanje kruga osoba za koje je pravno relevantna njihova međusobna srodnika povezanost.

Tako je srodstvo po krvi pravilima bračnog prava regulirano kao bračna smetnja samo za najbliže srodнике (u ravnoj liniji i u drugom stupnju pobočne linije srodstva, npr. u njemačkom i austrijskom pravu), dok su u Hrvatskoj zabranom međusobnog sklapanja braka još obuhvaćeni i srodnici udaljenijih stupnjeva srodstva (tj. do četvrtog stupnja pobočne linije). Isto tako je i zakonska obveza uzdržavanja propisana za veći broj srodnika nego drugdje. Primjerice, u Sloveniji su u obvezi uzdržavanja roditelji i djeca, a u Hrvatskoj i ostali srodnici u ravnoj liniji krvnog srodstva te punoljetna braća i sestre prema maloljetnoj braći i sestrama.²⁸

Među srodnicima po tazbini sklapanje braka nije dozvoljeno iz društvenih obzira, no u mnogim suvremenim zakonodavstvima srodstvo po tazbini nije više bračna smetnja (npr. slovensko pravo). U Hrvatskoj je to srodstvo regulirano kao prepreka za brak (za srodнике u prvom stupnju ravne linije srodstva po tazbini), a propisana je i zakonska obveza uzdržavanja između očuha ili maćehe i maloljetnih pastoraka.²⁹ Uzdržavanje među tazbinskim srodnicima često je povezano s razvodima brakova (dovođenje djece iz prethodnog braka majke ili oca u novi brak), ali ta obveza

²⁶ D. Hrabar, Novi pogledi na prava djece - Konvencija o pravima djeteta; *Socijalni rad*, Zagreb, 1990/1-2, 67-76.

²⁷ Zabrana sklapanja srodnikih brakova postoji zbog moralnih i medicinskih razloga. Onemogućavanje takvih brakova bilo je važno za stabilnost odnosa u nekadašnjim velikim porodičnim zajednicama, dok se medicinski razlozi (rizik za zdravlje potomstva) po mišljenju nekih autora ne mogu znanstveno potvrditi - usp. F. Gschnitzer, *ibid.* (bilj. 1), str. 18.

²⁸ Poseban obiteljskopравни učinak srodstva propisan je u noveliranoj ZBPO kad je baki i djedu, uz određene pretpostavke, priznato pravo na održavanje osobnih odnosa s unucima.

²⁹ Obveza je supsidijarna jer su pastorke dužni uzdržavati njihovi srodnici po krvi prije očuha ili maćehe.

Dužnost pastoraka da uzdržavaju očuha ili maćehu postoji samo ako su ovi njih uzdržavali i brinuli se o njima dulje vrijeme.

ne nestaje ako se umjesto novog braka zasnije izvanbračna zajednica (bez braka nema tazbinskog srodstva). Stoga porast broja izvanbračnih zajednica na svoj način pridonosi smanjenoj primjeni pravnog učinka tazbinskog srodstva.

Na kraju pregleda pravno uređenih obiteljskih odnosa preostao je institut skrbništva čija je posebnost da se u teoriji češće povezuje s odredbama građanskog prava nego s obiteljskopравnom regulativom. Skrbništvo se razvilo iz potrebe unutarobiteljske solidarnosti (zbrinjavanje djece bez roditeljske skrbi i odraslih članova obitelji koji zbog bolesti ili nekih drugih razloga trebaju tuđu pomoć). U građanskim zakonima bilo je uređeno normama o pravnom statusu fizičkih osoba, a u praksi je više služilo zaštitu imovinskih interesa nego obzirima prema osobnim pravima i potrebama štitenika.

Osvremenjeni građanski zakoni, a naveli obiteljska zakonodavstva novijeg datuma, pretvorili su skrbništvo u pravni institut sa zamjetnim ovlastima državnih tijela (sud, služba socijalne skrbi). Skrbnika ne određuje obitelj kao nekad, nego nadležna vlast koja ograničava skrbnikove ovlasti i nadzire kakoću zaštite osobnih i imovinskih interesa štitenika. Znakovi slabljenja obiteljske solidarnosti zabilježeni su u mnogim europskim zemljama, jer srodnici nerado i sve rjeđe prihvaćaju skrbničke obveze, pogotovo ako je zaštita dugotrajnije potrebna punoljetnoj osobi (lišenoj poslovne sposobnosti zbog duševne bolesti).³⁰

Norme o skrbništvu u hrvatskom obiteljskom zakonodavstvu dulje vrijeme nisu novelirane, pa su zadržale pomalo zastarjelu koncepciju opće zaštite maloljetnih i punoljetnih štitenika. Ta se koncepcija u europskim državama postupno napušta i zamjenjuje znatno zahtjevnijim pristupom potrebama svakog ugroženog pojedinca. Novim zakonskim rješenjima nastoji se osigurati individualizirana pravna zaštita koja u regulaciji prava štitenika i ovlasti skrbnika vodi računa o po-

sebnim potrebama i o sposobnostima za samostalno djelovanje osobe kojoj se pruža skrbnička pomoć.

3. OBLICI OBITELJSKIH ZAJEDNICA

Nakon raspada velikih porodičnih zajednica, u razvijenim zemljama prevladale su male životne zajednice roditelja i djece, u suvremenoj terminologiji nazvane nuklearnom obitelji. U zbilji i u pravnim normama to je isprva bila gotovo isključivo bračna i biološka veza odraslih (bračnog para) i njihova potomstva (genetskog ili krvnosrodničkog podrijetla, osim u slučaju posvojenja). Slika stvarnosti i njezin odraz u razvijenim pravnim sustavima ubrzano se mijenjala u posljednjim desetljećima 20. stoljeća. Pod nuklearnom obitelji više se ne razumijeva samo tradicionalna mala zajednica bračnih roditelja i njihovih bioloških potomaka nego i svi njezini podoblici u različitim životnim kombinacijama. Iz nekoliko daljnjih podataka o hrvatskom obiteljskom zakonodavstvu može se steći predodžba o potrebi i svrsi dopunskih pravnih pravila kojima se uređuju pojedini od tih podoblika obiteljskih zajednica.

Današnja bračna i biološka obiteljska zajednica nije stabilna kao nekad, a neraskidivost i trajnost nije obilježje ni drugih pravno uređenih veza između odraslih članova obitelji s djecom ili bez djece. Razvod braka odnosno razlaz izvanbračnih partnera životno i pravno za djecu znači rast i razvoj u nepotpunoj obitelji (zajednici s jednim roditeljem). Broj takvih zajednica nije poznat, pa ni udio razvedenih brakova u njima, premda o razvodima ima viševrstnih statističkih podataka.³¹

Nadalje, neke su obiteljske zajednice od svog osnutka nepotpune, s dvojbjenim izgledima da se pretvore u potpune. To su slučajevi izvanbračnog rođenja djeteta, kad majka ne ostvari životnu zajednicu s ocem djeteta, a pogotovo kad se ništa ne poduzme da se pravno utvrdi očinstvo. Nadalje, nisu učestali ali postoje slučajevi da pravo omogućava zasnivanje

³⁰ M. Alinčić, Funkcija staratelja (zakonska dužnost, dobrovoljna obveza ili slobodna profesija); *Socijalni rad*, Zagreb, (3), 1-2/1989, 11-17.

³¹ Hrvatska se ne može uvrstiti u zemlje s visokom stopom divorcijaliteta (broj razvedenih brakova na 1.000 stanovnika) jer već dulje vrijeme stopa iznosi 0.9-1.1. Mnoge europske zemlje imaju više stope (u 1986. npr. u Češkoslovačkoj su bila razvedena 2.5 braka na 1.000 stanovnika, u Danskoj 2.8, u Švedskoj 2.3 i u Velikoj Britaniji 3.2) - usp. *Statistički godišnjak* (bilj. 8), str. 737.

Nakon razvoda braka djeca se u visokom postotku slučajeva povjeravaju na čuvanje i odgoj majci (1988.g. razvedeno je 5.647 brakova). Od 3.504 brakova s djecom (bez djece 2.143 razvedena braka) majci su povjerena djeca u 2.972 slučaja, a ocu u 356 (85%:10% slučajeva i 5% drugih rješenja) - usp. *ibid.* (bilj. 8), str. 460.

roditeljskog odnosa osobi koja nema životnog partnera (npr. posvojenje ili oplodnju uz medicinsku pomoć).³²

Navedene životne i pravne situacije zahtijevaju dodatnu regulaciju jer su opterećene viševrsnim sukobima interesa. U sadržajnom pogledu propisi uređuju pravo na razvod braka (uzroke i postupak) te pravne posljedice prestanka braka za bračne drugove (imovinska pitanja i pravo na uzdržavanje) i za maloljetnu djecu (povjeravanje na čuvanje i odgoj te uzdržavanje djece). U vrijednosnom smislu, pravna pravila moraju osigurati zaštitu interesa djece uvijek kad ih pogađa razlaz roditelja. Zbog toga u obiteljskom zakonodavstvu (u Hrvatskoj i drugdje) postoje odredbe koje, između ostalog, uređuju održavanje osobnih odnosa (susreta) djeteta s roditeljem s kojim ne živi u obiteljskoj zajednici. Jednako su važne ostale norme koje reguliraju prava i dužnosti razdvojenih roditelja prema djeci te odnose među nekadašnjim bračnim drugovima (ili izvanbračnim partnerima) od kojih neki gube iz vida da su roditelji zajedničkog djeteta i da su djetetu potrebna oba roditelja.

Konačno, do odstupanja od tradicionalnog modela bračne i biološke obitelji dolazi u slučajevima kad jedan od roditelja sklopi novi brak ili zasnuje izvanbračnu zajednicu. Ta promjena suočava dijete sa životom u zajednici s očuhom ili maćehom odnosno s roditeljevim izvanbračnim partnerom. Ako s tim u vezi ili iz nekog drugog razloga dođe do zanemarivanja i zapuštanja djece ili grubosti prema njima, u pravnom poretku, dakako, postoji sustav mjera za zaštitu djece. U teškim slučajevima povreda interesa djece pribjegava se izdvajanju djeteta iz nepovoljne obiteljske zajednice. Pravne pretpostavke za zbrinjavanje djece izvan obitelji kojoj su prethodno pripadala također su dio obiteljskopravne regulative, dok su socijalne i psihološke posljedice

takvih rješenja zasebna i multidisciplinarna tema.

4. SUVREMENO I ZASTARJELO U HRVATSKOM OBITELJSKOM PRAVU

Zajedničko je obilježje zakonodavstava razvijenih zemalja da obiteljskopравnim odredbama uređuju brak, odnose roditelja i djece (rođene u braku i izvan braka), posvojenje, učinke (ili pravno značenje) sredstva po krvi i tazbini te institut skrbništva (na koji se negdje više odnose građanskopravne odredbe).

U hrvatskom pravnom poretku povrh toga postoje odredbe o izvanbračnoj zajednici žene i muškarca te medicinskopravni propisi o oplodnji uz medicinsku pomoć (iako oskudni) odnosno obiteljskopравne norme o učincima određenih oblika medicinskih intervencija u humanu prokreaciju. Ti dodatni sadržaji, pogotovo o izvanbračnim zajednicama, regulirani su zasad u malom broju europskih država (npr. u Sloveniji i u zemljama skandinavskog pravnog kruga).³³

Regulacijom svih spomenutih obiteljskopравnih odnosa obuhvaćene su različite životne zajednice (i kombinacije unutar njih) između odraslih osoba i djece ili samo među odraslima. Obično su ti odnosi istodobno genetski (po podrijetlu) i socijalni, ali mnoga društva reguliraju socijalno roditeljstvo i kad biološki otac ili majka ili oboje nisu s djecom ili nisu identificirani ili su iz nekog razloga prestali skrbiti za djecu. Raznovrsnost nabrojanih životnih i pravno uređenih zajedništava članova obitelji uzeta je u obzir za podjelu (novijeg datuma) prema kojoj postoje tri osnovna oblika obitelji, od kojih svaki ima nekoliko podoblika. Uvid u shematski prikaz tipologije obitelji u suvremenom svijetu³⁴ pokazuje da su u Hrvatskoj zastupljeni svi oblici

³² Po ZBPO posvojenje s roditeljskim učinkom može zasnovati osoba koja nije u braku.

Medicinskopravne odredbe u Hrvatskoj dozvoljavaju oplodnju uz medicinsku pomoć (postupak osjemenjivanja) samo osobama u braku.

³³ Nešto su brojniji primjeri država koje su regulirale medicinske postupke za pomoć neplodnima (osim već spomenute Austrije, to su Španjolska, Velika Britanija i dr.).

³⁴ Oblici obitelji

Nuklearna	Proširena	Reorganizirana
Biološka Socijalna Jednoroditeljska Adoptivna Medicinski-pravno uređena	Trogeneracijska Srodnička Plemenska Poligamna	Uzastopna (novi brak) Veća zajednica s više bračnih/izvanbračnih parova i djece Zajednica osoba istog spola

i podoblici obitelji karakteristični za razvijeni dio svijeta te da su obuhvaćeni pravnom regulativom obiteljskih odnosa.³⁵ Stoga u tom pogledu postojeće obiteljskopravne norme (ZBPO 1978/1989) potvrđuju da su u razvoju prava uzete u obzir društvene promjene, da je uvažena nova vrsta ljudskih potreba i da je pravno omogućen izbor oblika obiteljskog života.

Međutim, ozakonjena rješenja u pojedinih dijelovima obiteljskopravne regulative zaostaju za promjenama koje su u međuvremenu nastale u sustavu vrijednosti za suvremenije uređenje obiteljskih odnosa.

S obzirom na naročitu važnost odnosa roditelja i djece, na prvom mjestu vrijedi spomenuti potrebu noveliranja odredaba o roditeljskom pravu. Dužnosti roditelja koje su sada obuhvaćene pojmom roditeljskog prava nisu upitne, ali u njihovoj regulaciji nisu sadržani zahtjevi koji proizlaze iz Konvencije o pravima djeteta. Naime, o potrebama djece traži se slojevitije promišljanje od jednostranog uvjerenja roditelja da se samo po njihovim kriterijima prosuđuju interesi djeteta. Po Konvenciji djetetu treba omogućiti izjašnjavaње o svim situacijama i odlukama koje su životno važne i, ovisno o dosegutoj zrelosti djeteta, uvažiti njegovo mišljenje i osjećaje.

Nadalje, o odredbama o utvrđivanju očinstva za djecu rođenu izvan braka moguća su i potrebna normativna poboljšanja. Zbog loših odnosa među spolovima i zakonskih obzira prema majci koja ništa ne poduzima da se očinstvo utvrdi, veći broj izvanbračno rođene djece nema uspostavljen roditeljskopравни odnos s ocem i članovima očeve obitelji (srodnicima po krvi). Razlozi za takvo stanje nisu uvi-

jek opravdani, a osim toga, Konvencija je proglasila pravo djeteta da zna svoje roditelje, koliko je to moguće.³⁶ Izvanbračno rađanje ne bi trebalo biti slučaj kad se djetetu uskraćuje saznanje o njegovu podrijetlu i, što je još važnije, djetetovo je pravo da oba roditelja budu zajednički odgovorna za njegov odgoj i razvoj.³⁷

U odnosima među odraslim članovima obitelji, posebice kad se radi o reguliranju prava na uzdržavanje među bračnim drugovima kao posljedici razvoda braka, smanjuje se broj zakonodavstava koji propisuju neograničeno trajanje takve obveze. Sve češće norme nalažu da se uzdržavanje dosudi samo na određeno vrijeme dok uzdržavana osoba ne stvori uvjete za samostalan zadovoljavanje svojih životnih potreba. Ekonomska ovisnost među odraslima ne smatra se dobrim rješenjem, pa se u režimu koji vrijedi za podjelu bračne imovine nakon razvoda braka traže mogućnosti da bivši supruzi stvore materijalnu osnovu za daljnji samostalan život. Podloga za takvo zakonodavstvo postoji u društvima s visokim životnim standardom, dobrim mogućnostima za zapošljavanje i orijentacijom žena na stručna zvanja i privređivanje izvan kuće.

Hrvatski gospodarski sustav opterećuju tolike teškoće (ratne, poratne i tranzicijske) da se u dogledno vrijeme ne može očekivati veći pomak u prijelazu od ovisnosti pojedinca o obiteljskoj solidarnosti prema višoj razini socijalne sigurnosti. Razvoj u tom pravcu naročito je važan radi interesa djece kojoj nizak obiteljski standard, bez odgovarajućih oblika društvene potpore, ograničavajući utječe na mogućnosti školovanja i zadovoljavanja životnih težnji.

³⁵ Iznimke su zajedništva u kojima nema propisa, a to su pravno uređeni odnosi između osoba istog spola i takve zajednica u kojima zajedno žive skupine heteroseksualnih i homoseksualnih parova (u tablici uvršteni u oblik reorganizirane obitelji).

³⁶ O tom djetetovom pravu vodi se računa u propisima o obveznoj medicinskoj dokumentaciji za slučajeve oplodnje uz medicinsku pomoć, pa i prije punoljetnosti djeteta ima pravo uvida u podatke o donoru sjemena (npr. švedsko i austrijsko pravo).

³⁷ U sudskoj praksi djeca se nakon razvoda u pravilu povjeravaju na čuvanje i odgoj majci (bilj. 31), a i djeca rođena izvan braka češće žive u majčinoj obitelji nego u zajednici s oba roditelja. Konvencija, međutim, traži primjenu načela da su oba roditelja zajednički odgovorna za odgoj i razvoj djeteta, pa odvojeni život bračnih (razvedenih) i izvanbračnih roditelja ne bi bio opravdanje da samo jedan roditelj djelomice ili potpuno preuzme roditeljsku odgovornost.

Summary

FAMILY IN THE FAMILY LEGISLATURE

Mira Alinčić

There is no definition of a family in the Croatian family legislature but family relations are legally regulated in such a way that that we can recognize different forms of family structures commonly existing in modern developed societies.

From the regulations, we can see that, apart from the traditional type of a marital and biological family, there are also other family forms and sub-forms.

The paper presents some fundamental legal regulations regarding marriage, parents and children, adoption, extra-marital community of a man and a woman, and guardianship. There is also a presentation of some specific legal solutions for families in which a child was conceived with medical help (insemination and fertilization in vitro), or when the child is not a biological descendant of its parents. There are also some legal rules for so called "incomplete" families (communities of a single parent with children of marital or extra-marital origin), where a child comes to a new family with a stepfather or a stepmother.